

aspect van dit proces. Die kunst werd verheerlijkt als 'een uitdrukking van de volksaard', maar was weinig anders dan de programmatische omzetting in woorden, kleuren en klanken van de ideologische constructie die 'nationale identiteit' heet. Het resultaat was in de meeste gevallen 'nationaal realisme' (een term van Dubravka Ugrešić), van hetzelfde artistieke niveau als het beruchte 'socialistisch realisme', maar dan refererend aan de natie in plaats van aan het proletariaat.

Het millet-systeem is intrigerend, niet alleen omdat het eeuwenlang goed functioneerde en omdat wat er in de plaats kwam zo weerzinwekkend was. Het brengt ons na enig doordenken ook op de gedachte dat werkelijk respect voor etno-cultureel pluralisme alleen mogelijk is in een staat die etno-cultureel zo neutraal mogelijk is, een staat die zich niet identificeert met een of andere 'nationale identiteit' en het er dan ook niet op aanlegt een 'homogene etnische natie' te creëren. Een staat van burgers, niet van volksgenoten. Het mooiste zou zijn een etnisch-neutrale of voor mijn part zelfs etnisch-indifferente civiele staat die de burger de maximale vrijheid laat om zich te identificeren met een etno-culturele gemeenschap, om die gemeenschap de rug toe te keren en zich te identificeren met een andere (wat in de praktijk courant gebeurt), om zich te identificeren met meerdere gemeenschappen, maar ook en vooral – en hier verdedig ik ook mijn eigen positie – die de burger de vrijheid laat om zich met geen enkele etno-culturele gemeenschap te identificeren en enkel deel te willen uitmaken van een etno-cultureel pluralistische civiele gemeenschap, omdat alleen die laatste garant staat voor vrijheid, tolerantie en respect voor diversiteit en eigenheid. De scheiding van kerk en staat is een verworvenheid van de beschaving; nu moet nog geijverd worden voor de scheiding van (etnische) natie en staat.

Er zijn ondertussen maar weinig staten die zulke mate van beschaving bereikt hebben dat ze de burger de keuze laten tussen civiele en etno-culturele *Zugehörigkeit* of de combinatie van beide – waarbij beide identificaties niet altijd even sterk hoeven te zijn. Het federale België met zijn gemeenschappen is nog steeds één van die staten.

Theater van de sjtetl tot Antwerpen

DE JOODSE IDENTITEIT TIJDENS HET INTERBELLUM

Isabel Verdurme

'De Vlaming heeft het theater lief en het zal ons niet schaden te tonen dat ook de jood het liefheeft. Dat zou ons dichter brengen bij het volk waarmee we leven en bovendien ons prestige verhogen.' Met deze zin sloot het Antwerpse weekblad *De Joodse Pers* in 1935 een recensie af over een voorstelling van het Jung Theater, een joods artistiek ensemble. De verwijtende toon van het blad was typisch. Ze illustreerde de verdeeldheid in het Antwerps-joodse culturele landschap tussen de twee Wereldoorlogen. De kunstwereld werd gekenmerkt door discussie en dit toonde zich in de eerste plaats in het theater. Net als de Vlamingen brachten de Antwerpse joden zowel kunststukken als volkse stukken op de Bühne. En net als bijvoorbeeld een Lode Monteyne aan Vlaamse zijde wilden cultuurcritici aan joodse zijde de massa van de platte, volkse kunst verwijderd houden. Het volk moest het culturele erfgoed leren waarderen. Maar ondanks de gelijkenis tussen de Vlaamse en joodse ambities bestond er een groot verschil. De joodse culturele verdeeldheid was onlosmakelijk verbonden met de vraag welke identiteit de geëmigreerde gemeenschap diende aan te nemen. Hoe moest de joodse bevolking, die vanaf het begin van de 20ste eeuw massaal Oost-Europa had verlaten, in zijn nieuwe omgeving het jood zijn beleven? In Antwerpen groeide de joodse gemeenschap tussen de jaren '10 en '30 van 15.000 tot 55.000. De verschillen tussen de oude en de nieuwe leefwereld waren groot. Voorheen had het merendeel in joodse stadjes gewoond, nu werden de immigranten dag in dag

uit met hun minderheidsstatus geconfronteerd. Een nieuw begrip van het jood zijn was noodzakelijk. In alle kunstvormen zag men het vraagstuk weerspiegeld, maar vooral de theaterwereld werd getekend door de diverse opvattingen omtrent de nieuwe joodse identiteit. Het loont de moeite de verschillende kampen en hun visies op het jood zijn onder de loep te nemen. Ook de vraag hoe de Antwerpse bevolking op de identiteitsontplooiing van de minderheidsgroep reageerde, is interessant, zeker wanneer men weet dat een aantal geloofsgenoten, waaronder *De Joodse Pers*, ernaar streefden om langs de weg van het theater de kloof tussen de Vlaamse en joodse gemeenschap te dichten.

Eén van de nieuwe visies op de joodse identiteit kwam tot uitdrukking in het kunsttheater. Kunsttheater was dat theater waarbij de acteurs opteerden voor een literair repertoire en een verfijnde speelstijl. Tijdens het Interbellum zagen drie artistieke ensembles het daglicht: twee Dramatische Studio's en een Jiddische Volksbühne. Ze speelden zowel Europese als joodse auteurs. Maar niet alleen uit het repertoire bleek dat de acteurs openstonden voor hun Vlaamse omgeving. Programmabrochures werden zowel in het Jiddisch als in het Vlaams opgesteld, prominenten uit de Vlaamse kunstwereld als operadirecteur Bernard Tokkie en kunstschilder Henri van Straten werkten meermaals met de gezelschappen samen en ook voor kostuums en grimeurs werd vaak op de Antwerpse theaters een beroep gedaan. Eenmaal